

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2015.50>

KONFERENCJA NAUKOWA
„LOSY I ZNACZENIE DZIEDZICTWA PO KLASZTORACH SKASOWANYCH
NA ZIEMIACH DAWNYCH PRUS KRÓLEWSKICH.
W 180. ROCZNICĘ KASATY OSTATNICH KLASZTORÓW W GDAŃSKU”
GDAŃSK, 22 X 2015 R.

W związku z przypadającą w tym roku 180. rocznicą likwidacji przez władze pruskie dwóch ostatnich klasztorów w Gdańsku (brygidek i dominikanów) w pomieszczeniach Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego (budynek Instytutu Archeologii i Etnologii oraz Instytutu Historii Sztuki) została zorganizowana konferencja naukowa, będąca częścią projektu *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja* (11H 11 021280), finansowanego w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Współorganizatorem spotkania obok Wydziału Historycznego UG było Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego we Wrocławiu. W trakcie zaplanowanej na jeden dzień konferencji w ramach czterech sesji 16 referentów wygłosiło łącznie 15 referatów, reprezentujących różne dyscypliny (historię, historię sztuki, archeologię i historię architektury).

Ideą przewodnią konferencji była prezentacja skutków kasat klasztornych, w tym przede wszystkim losów spuścizny poklasztornej na szeroko pojętym Pomorzu Nadwiślańskim (dawnych Prusach Królewskich). Odmienny charakter miało otwierające spotkanie wystąpienie Weroniki Wojciech z Wrocławia, która omówiła założenia oraz aktualny stan realizacji projektu *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach...*, w tym tworzoną bazę danych (dostępna pod adresem: <http://pw.kasaty.pl>), wydawane w ramach projektu serie publikacji i periodyk („Hereditas Monasteriorum”). W podsumowaniu podkreśliła, że istnieją plany kontynuacji projektu i zachęciła do udziału w nim kolejnych badaczy, w tym doktorantów.

Nurt badań historycznych, z naciskiem na zagadnienia źródłoznawcze, reprezentował w swym referacie zatytułowanym *Kasata klasztorów w Gdańsku w 1835 r. – tło wydarzeń, przebieg i konsekwencje* Sławomir Kościelak z Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego (IH UG). W prezentacji omówiono ogólne założenia polityki państwa pruskiego wobec instytucji klasztorów, kładąc nacisk na okres po roku 1815, gdy Gdańsk wcielono ponownie do Królestwa Prus. Referent podkreślił, że świadectwem stopniowego wygaszania klasztorów są zachowane raporty o ich sta-

nie personalnym i majątkowym, a także drobiazgową inwentaryzacją klasztornych zasobów. Na źródła archiwalne dotyczące klasztorów wskazał również Waldemar Rozynkowski z Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (IHiA UMK). W referacie pt. *Archiwalia zakonne w Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej* dokonał prezentacji zasobów tej placówki, zwłaszcza zaś niedawno pozyskanych zbiorów dokumentujących działalność miejscowych klasztorów (jezuitów, bernardynów, dominikanów oraz benedyktynek). Instytucja ta ma też książki z biblioteki klasztoru bernardynów w Łąkach Bratiańskich. Problemy źródłoznawcze w swym referacie poruszył także Piotr Oliński z IHiA UMK. W wystąpieniu pt. *Ruchome dobra materialne klasztorów toruńskich w okresie kasaty* podkreślił wielką rolę publikowania inwentarzy kasacyjnych klasztorów, które mogą być niezwykle przydatne w badaniach podejmowanych obecnie przez historyków i historyków sztuki. Dzięki inwentarzom można ocenić nie tylko stan wyposażenia poszczególnych placówek w momencie kasaty, lecz także śledzić zmiany w jego rozmieszczeniu oraz szacować straty. W nurcie badań historycznych mieściła się również seria kolejnych referatów, które omawiały problem dziedzictwa kulturowego kasat w odniesieniu do pojedynczych klasztorów. Rafał Kubicki z IH UG w referacie pt. *Majątek klasztoru bernardynów w Zamartem w okresie kasaty* omówił tę problematykę, odwołując się nie tylko do sporządzonych w toku kasaty inwentarzy, lecz także zestawień aukcyjnych z wyprzedaży przedmiotów klasztornych, które prezentowały ich realną wartość. Z kolei Grzegorz Woliński, doktorant w IH UG, przedstawił referat zatytułowany *Losy pokasacyjne kościoła i obiektów poklasztornych bernardynów w Nowem nad Wisłą*. W wystąpieniu omówił skomplikowane dzieje obiektów klasztornych i kościoła po kasacie. Natomiast Krzysztof Maciej Kowalski z IH UG w referacie zatytułowanym *Kradzieże precjozów liturgicznych w poklasztornym kościele Mariackim w Żukowie w latach 1842 i 1921* wskazał na problem bezpowrotnej utraty niektórych elementów wyposażenia kościołów klasztornych i przedstawił źródła do badań tego zagadnienia. W nurcie historycznym mieściło się też wystąpienie Agnieszki Krzywdzińskiej, doktorantki IH UG pt. *Relacje społeczno-gospodarcze między właścicielami Kadyn a ufundowanym przez nich konwentem zakonu bernardynów w XVII–XIX wieku*. Referentka przedstawiła skomplikowane dzieje klasztoru i jego związki z rodziną fundatorów (von Schliebenów), a także losy obiektów klasztornych po włączeniu Kadyn w 1772 r. w granice Królestwa Prus.

Drugi nurt reprezentowany w trakcie konferencji tworzyły referaty ściśle skupione na artystycznym aspekcie dziedzictwa kulturowego skasowanych klasztorów, interesującym szczególnie historyków sztuki. Swoimi przemyśleniami na ten temat podzielił się Jacek Bielak z Instytutu Historii Sztuki UG, przedstawiając referat *Uwagi historyka sztuki na temat znaczenia pokasacyjnych archiwaliów w badaniach nad wyposażeniem gdańskich kościołów*. Podkreślił, że historycy sztuki nadrzędnie traktują badania nad zachowanym obiektem, raczej rzadko sięgając po dokumentujące stan jego zachowania archiwalia. W związku z tym zgłosił postulat

większego zainteresowania historyków sztuki inwentaryzacjami poklasztornego mienia, w tym opisami stanu obiektów kościelnych i klasztornych w momencie likwidacji zakonnych placówek. Punkt widzenia historyków sztuki reprezentował także wspólny referat Moniki Jakubek-Raczkowskiej i Juliusza Raczkowskiego z Wydziału Sztuk Pięknych UMK zatytułowany *Artystyczne świadectwa duchowości mendikantów gdańskich w średniowieczu*. Omówiono w nim istniejące do dziś elementy średniowiecznego wyposażenia kościołów dominikanów i franciszkanów w Gdańsku. Analiza wymowy ideowej tych obiektów została poparta bardzo szczegółowym materiałem ikonograficznym, dokumentującym przemiany w ówczesnych formach religijności zarówno wewnątrzzakonnej, jak i propagowanych wśród ogółu wiernych. Trzeci referat z zakresu historii sztuki, zatytułowany *Treści ideowe ołtarza głównego w kościele cystersów w Oliwie*, wygłosiła Dorota Matyaszczyk z Poznania. Zajęła się ona interpretacją symboliki i elementów składowych wspomnianego w tytule ołtarza, szukając analogii w jego wystroju, w tym również przez analizę kontaktów jego fundatora, opata Michała Antoniego Hackiego. Z kolei Karolina Darznik, doktorantka IH UG, w referacie zatytułowanym *Malowidła stalli żarnowieckiego kościoła klasztornego cysterek jako źródło ikonograficzne do poznania jego wizerunku w czasach nowożytnych* omówiła program ikonograficzny stalli, zwracając uwagę na wykorzystywanie przez malarza motywu bryły i wnętrza kościoła klasztornego jako tła dla ujęcia żywotów świętych związanych z zakonem benedyktynów (św. Benedykta i św. Scholastyki).

W części popołudniowej konferencji obecny był wątek badań archeologicznych. Uczestnicy konferencji zwiedzili m.in. odrestaurowane piwnice dawnego klasztoru dominikanów w Gdańsku (tzw. Piwnica Romańska, niegdyś refektarz klasztorny) i wysłuchali referatu Macieja Szyszki z Muzeum Archeologicznego w Gdańsku pt. *Romańskie piwnice klasztoru dominikanów w Gdańsku*. Omówiono w nim skomplikowane losy kościoła i klasztoru, a także obszernie zaprezentowano zachowane do naszych czasów fragmenty dawnego obiektu dominikańskiego. Wątek archeologiczny konferencji poszerzyło wystąpienie Renaty Wiloch-Kozłowskiej z Pracowni Archeologicznej w Gdańsku, która wygłosiła referat pt. *Badania archeologiczne w kościele i klasztorze franciszkanów w Gdańsku*. Zaprezentowała w nim wyniki prac wykopaliskowych w tym obiekcie, które nie tylko uzupełniają wiedzę o chronologii powstawania klasztoru franciszkańskiego, lecz także nieznanych dotąd detalach architektonicznych, w tym m.in. fragmentach gotyckich okien. Spojrzenie na problem badań spuścizny poklasztornej z punktu widzenia warsztatu historyka architektury przedstawił Piotr Samól z Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej. W wystąpieniu pt. *Likwidacja klasztoru i przekształcenia zespołu poddominikańskiego w Chełmnie w XIX w. Aspekty przestrzenne* badacz zaprezentował wyniki analiz architektonicznych tego obiektu. Dzięki interdyscyplinarnemu podejściu do badanego obiektu autor dokonał gruntownej reinterpretacji faz przekształceń budynków klasztornych zarówno w czasach nowożytnych, jak i w okresie po kasacie.

Każda z czterech sesji konferencji wzbogacona została o pytania do referentów, wywołujące żywą dyskusję uczestników spotkania. Postulowano w niej konieczność dalszych pogłębionych badań nad zachowanymi obiektami poklasztornymi, ich dziedzictwem kulturowym, w tym zwłaszcza pozostałymi po epoce kasat, jeszcze nie w pełni docenionymi przez badaczy archiwaliami. Do wątków tych powrócono w podsumowaniu konferencji, w którym podkreślono potrzebę konfrontowania różnych metod i tradycji badawczych oraz podejmowania interdyscyplinarnych badań, w których historycy, historycy sztuki, historycy architektury, archeolodzy, a także przedstawiciele innych dyscyplin naukowych będą mieli okazję wymiany doświadczeń i wzbogacenia swego warsztatu naukowego. Konferencja zorganizowana w Gdańsku może posłużyć nie tylko jako okazja do integracji miejscowego środowiska badaczy dziedzictwa poklasztornego, lecz także zachęcić nowe osoby do udziału w projekcie. Służyć temu będzie również planowana przez organizatorów publikacja wygłoszonych w trakcie konferencji wystąpień.

Rafał Kubicki (Gdańsk)
Sławomir Kościelak (Gdańsk)

